

Dominique Kirchner Reil, *The Fiume Crisis: Life in the Wake of the Habsburg Empire*. Cambridge: Belknap press of Harvard University press, 2020, 312.

Ovo djelo, koje se sastoji od pet poglavlja, razmatra Rijeku u krizi nakon Prvog svjetskog rata, u kratkom vremenskom razdoblju od 1918. do kraja 1920. godine. Autorica Dominique Kirchner Reil, izvanredna profesorica na Univerzitetu u Miamiu u Sjedinjenim Američkim Državama, tvrdi da naša dominantna slika Gabriele D'Annunzia u Rijeci nakon Prvog svjetskog rata gubi iz vida egzistenciju svih ne-italijanskih Drugih (str. 14). Uprkos tome što za većinu građana u Rijeci maternji jezik nije bio italijanski, postavlja se pitanje šta je bio njihov motiv da su težili italijanstvu? Autorica odgovor na ovo pitanje pronalazi u političkom, društvenom, ekonomskom i ideološkom kontinuitetu naslijeđa Habsburške Monarhije, umjesto u nacionalizmu koji je dominirao poslijeratnim svijetom. Glavna karakteristika i važnost ovog djela je u činjenici da fokus analize nije sveden na smisao, već funkciju italijanstva u poslijeratnoj Rijeci. Štaviše, tvrdim da nam ovo djelo razjašnjava razliku između tumačenja historičara i samih građana,

mada se dešava da historičari često drže da njihovo tumačenje odgovara viđenju građana. Drugim riječima, knjiga daje priliku da pratimo kako, kao treće osobe, historičari "vide" italijanstvo. Oni pokušavaju istraživati uglavnom smisao italijanstva. Međutim, kada građani "izlažu" italijanstvo, oni vide samo sebe (u najširem smislu uključujući njihov životni ambijent). Stoga, ne postoji tu ništa drugo doli njihova "funkcija", a ne "smisao". Sve dok su tu funkciju preuzimali fizički subjekti, naime sami građani, nije čudno da se fizički kontinuitet održavao preko režimske promjene, što ga, kako tumačim, također demonstrira ova autorica na primjeru poslijeratne Rijeke.

U prvom poglavlju autorica priča tri epizode: o neuspješnim naporima predsjednika SAD-a Woodrowa Wilsona da riješi problem statusa Rijeke, zatim o različitim, ali trivijalnim izvještajima međunarodnih novinara vezanim za svakodnevni život u Rijeci i naposljetku, o odnosu između vladavine D'Annunzia i fašizma. Sve ove epizode su se odvijale paralelno,

ali, kako tvrdi autorica, nijedna od njih nije mogla odrediti situaciju poslijeratne Rijeke (str. 68), čija većina građana ne bi mogla razumijeti govor D'Annunzia ukrašen citatima iz Dantea i Garibaldija. Pošto je Rijeka nastavila pružati otpor međunarodnom dogovoru da ostane nezavisan grad, Wilsonova ideja je morala propasti. Pa se postavlja pitanje zašto se italijanska Rijeka još uvijek održavala (str. 72)?

U drugom poglavlju autorica analizira valute koje su bile u opticaju. Nakon Prvog svjetskog rata u Rijeci su u opticaju bile tri valute: kruna iz Habsburške Monarhije, žigosana kruna Kraljevine Jugoslavije i riječka žigosana kruna. Vlasti u Rijeci su zauzele liberalniji stav prema valutama s ciljem buduće integracije sa Italijom.

Međutim, suočene sa situacijom da je u valutnom opticaju primat preuzimala žigosana kruna Kraljevine Jugoslavije, u aprilu 1919. godine uvele su riječku valutu. S obzirom na činjenicu da je Rijeka još od habsburškog doba funkcionirala kao saobraćajno i privredno čvorište, nije bilo moguće blokirati sve druge valute. Istodobno, u opticaju je bio veliki broj krivotvorenih novčanica, pa su vlasti zabranile zamjenu riječke žigosane krune izvan

grada. Međutim, Riječani su također koristili falsifikate u svakoj prilici. Prevozna mreža propale Monarhije je nastavila funkcionirati, a građani su je i dalje koristili. Autorica ovdje vidi kontinuitet impeijalnog naslijeđa, a ne nacionalizam ili rasni sukob i tumači da zakonitost valute nije osiguravao zakon, već njezino cirkuliranje (str. 98, 105).

U trećem poglavlju se raspravlja o samoj zakonskoj legislativi u Rijeci. Uzimajući u obzir mogućnost aneksije Italiji, vlasti Rijeke nisu aktivno tražile svoju nezavisnost, već opstanak samoupravnog grada. Takve prilike nisu tjerale na poštivanje "riječkih zakona", već "zakona na snazi" (str. 121). Međutim, kada je u aprilu 1919. godine bila obznanjena Wilsonova izjava i odbijanje zahtjeva da se Italiji pripoji Rijeka, riječke vlasti su pojačale italianizaciju zakonodavstva. Uslijedio je prelazak na italijanski krivični zakon, ali kao prijelazna mjera, smanjenje ili izuzeće je bilo napravljeno u slučaju da je kazna prema konvencionalnom mađarskom krivičnom zakonu bila teža od italijanskog krivičnog zakona. Tim putem, kako autorica tumači, iskustva su nakupljena pod slojevitim suverenitetom (*layered sovereignty*) u Mađarskoj Kraljevini bila naslije-

đena u izvršenju krivičnog zakona. Italijanizacija zakonodavstva u Rijeci nije značila jednostavno podređivanje Italiji. Mađarski izborni zakon ukinut je bio u martu 1919. godine, ali za razliku od italijanskog izbornog zakona uveden je bio opći izborni zakon.

U četvrtom poglavlju autorica pripovijeda o nevolji mladog trgovačkog službenika. Francesco Pospek, koji se zatekao u okršaju francuskih i italijanskih vojnika u kafiću, bio je uhapšen, nakon što ga je dvojac napao na putu kući. Ovdje je glavna tema “zavičajnost” (pertinency), koja je bila standard za uživanje prava i privilegija u Rijeci. Prije 1918. godine, mađarsko državljanstvo je bilo uvjet za sticanje zavičajnosti koja je bila definirana na osnovu porodičnog porijekla, dok svi drugi uvjeti poput prebivališta, vjere, etniciteta i jezika nisu bili razmatrani. Ali, decembra 1918. godine promijenila se politika mjerodavnosti, jer je italijanski parlament u Rijeci postavio tri kvalifikacije za izdavanje osobne isprave: petogodišnji boravak u Rijeci, izostanak kaznene evidencije i napuštanje drugog državljanstva. Ovdje autorica vidi kontinuitet u preusmjeravanju ideje mađarskog državljanstva tokom habsburške ere

u uski lokalni prostor zvan Rijeka (str. 150). Kako su riječki građani odgovorili na uspostavljanje ovog pravnog sistema? Autorica ističe da su bili svjesni nedostataka vezanih za ne-zavičajnosti. U teškoj ekonomskoj situaciji nakon rata, od građana se tražilo da protjeraju “strance”. Jedine mete bile su bivše hegemonije ili oni koji bi mogli držati hegemonije u budućnosti, tj. Sloveni i Nijemci, a ne političke i društvene manjine poput Jevreja i Čeha. S druge strane, vlasti nisu primijenile kaznu protjerivanja samo na osnovu nacionalnosti. Štaviše, proitalijanske vlasti nisu dozvolile da se čak i prema Italijanima postupa privilegirano, jer su se bojele masovnih migracija Italijana, koji bi uskratili Riječanima ekonomska sredstva za život tokom recesije.

U posljednjem poglavlju se razmatra jedna epizoda s knjigovođom Béloom Szécseyjem, koji je napisao svoju narudžbenicu samo na mađarskom jeziku u Tvornici duhana u Rijeci januara 1920. godine, što je predstavljalo problem ministru obrazovanja Salvatoreu Bellasichu. Ipak, Szécsey nije bio protjeran niti otpušten. Svjedočio je da je zaboravio prijevod na italijanski jezik, jer je bio previše zauzet. Od jula 1919. godine omotnice

i uredski moduli bili su ograničeni na italijanski jezik. Ovu pretvorbu povezanu za službene dokumente su završili poštanski, telegrafski i željeznički zavodi, ali višejezična upotreba bila je uobičajena u unutrašnjim poslovima. Poslovno okruženje u Rijeci je tražilo da osobe koje traže posao govore više jezika, a razlog zbog kojeg Szécsey nije otpušten bio je taj što je višejezični govornik. Autorica karakterizira poželjnom usvajanje strategije prikriivanja neitalijanstva u gradu (str. 183). Ova je strategija dokazana u mnogim situacijama. Italijanska trobojna zastava, koja se vihorila na prozorima, imala je ekonomsku računicu, jer je, primjerice, hrana u školi donirana samo djeci s italijanskim trobojnim kokardama. Također, u aspektu javnih radova, koji su bili u ekonomskom padu, vlasti su tražile od riječkih obrtnika da proizvode zastavu. Promjena imena legalizirana je u martu 1919. godine, ali je samo oko 0,3% cijelog stanovništva prilagodilo svoja lična imena italijanskom jeziku.

To je jasno pokazala činjenica da i sam ministar obrazovanja, koji je dovodio u pitanje Szécseyjevu neitalijansku narudžbenicu, nije promijenio slovensko prezime. Umjesto toga, rođeni Riječani, koji su bili aktivni u

italijanskoj vojsci nakon azila u Italiji u Prvom svjetskom ratu, kombinirali su lažno italijansko prezime, koje su koristili tokom rata, sa izvornim slavenskim ili mađarskim prezimenom. Bio je to lako razumljiv primjer italijanskog nacionalizma *a la Rijeka*, koji se temelji na multietničkom naslijeđu (str. 207). Takav osebjuni nacionalizam gajen je bio kroz obrazovanje. U prvom redu, poslijeratna škola koristila se kao kasarna za savezničke snage i D'Annunzijevu vojsku, te je postojao problem i sa smještajnim kapacitetima. Stoga su se učitelji/ce zalagali/e za povratak predratnim "svečanostima doživljenim u školama." I ovdje autorica vidi kontinuitet prije i poslije rata u ideološkom i fizičkom smislu (str. 210-211). Zapravo, poslijeratno obrazovanje bilo je ograničeno na italijanski, ali mađarski/e učitelji/ce su se preodgajali/e, tako što su sudjelovali/e u kratkoročnom programu usvajanja italijanskog jezika, da ne bi bili/e otpušteni/e. Politika obrazovanja riječke vlasti bila je specifikum Rijeke. Geografija je promijenila tradicionalni fokus sa Habsburške Monarhije na Jadransko more, ali je središte ostala Rijeka.

Spominjući skandal Giovannija Palatuccija, zaključak ukazuje na opa-

snost od “bešavnog marša od Prvog svjetskog rata do nacionalizma do fašizma do Drugog svjetskog rata do genocida” (“seamless march from World War I to nationalism to fascism to World War II to genocide”) (str. 233). Umjesto glatkog prelaska iz monarhije u nacionalnu državu prije i nakon Prvog svjetskog rata, na mikronivou se dokazuje da je imperijalna struktura i dalje postojala mentalno i fizički, što je, tvrdim, prvi značaj ove knjige. S druge strane, iz perspektive “bešavnog marša,” prosto *re-prezentacija*

nacionalizma može se čitati u bezbroj italijanskih trobojnih zastava, koje se vihore u gradu Rijeci nakon rata. Umjesto toga, promatrajući aktivnosti građana kako su nabavljali zastavu u poslijeratnoj recesiji i nestašicu zaliha, zastava se pojavljuje kao *prezentacija* interakcije životnih aktivnosti građana. Drugi značaj ove knjige je u tome što predstavlja metodologiju za crtanje režimskih promjena s varijabilnošću i kontinuitetom, stavljajući interakciju aktivnosti i funkcija kao predmet, a ne kao fiksni subjekt.

Mitsutoshi Inaba

**Mari-Žanin Čalić, *Jugoistočna Evropa: globalna historija*.
Sarajevo: Udruženje za modernu historiju, 2020, 619.**

Prošlost Jugoistočne Evrope je enormno bogata značajnim događajima i ličnostima da je teško sastaviti jedno djelo, koje bi sadržavalo kompletnu historiju ovoga prostora od perioda Aleksandra Makedonskog pa sve do početka trećeg milenijuma. Zbog te vremenske obimnosti i same tematike, ova knjiga ima 619 stranica, ali malo više od 100 stranica je posvećeno spisku literature i ilustracija, indeksu, rječniku i hronologiji.

Ova knjiga može se svrstati u veće knjige, ne samo zbog njenog obima nego i teme koju obrađuje. Istina, ovo djelo je primarno sintetskog karaktera u kojem autorica određene teme, događaje, procese i ličnosti najčešće izlaže hronološkom metodom, s povremenim hronološkim prekoračenjem vremenskog okvira pojedinih poglavlja prilikom opisivanja i objašnjavanja događaja i procesa.